Шовкопляс Г.Є.

кандидат філологічних наук,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Між пам'яттю книги і пам'яттю досвіду : культурна пам'ять у романі Франсуа Рабле "Гаргантюа і Пантагрюель*

Франсуа Рабле (бл. 1483/1494–1553) — французький письменник,лікар, гуманіст XVI століття, один із найяскравіших представників французького Ренесансу. Дослідники зауважують, що "єдиний свій художній твір - роман "Гаргантюа і Пантагрюель" Рабле писав з перервами двадцять років" [2, с.279]. Роман складається з п'ятьох книг, які виходили не одночасно. Важлива деталь - "Пантагрюель" з'явився раніше за "Гаргантюа", хоча в сучасному читанні "Гаргантюа" стоїть першим.

Книга Рабле стала частиною європейського літературного канону тому , що це великий роман про народження нової людини. Рабле - письменник Ренесансу: його герої хочуть не просто «знати», а пізнавати світ у всій його повноті. Тіло, природа, мова, античність, медицина, право, військова справа, релігія, філософія, політика, повсякденне життя — усе потрапляє в його величезний текст. У своїй книзі Рабле руйнує межу між «високим» і «низьким»: поруч із Платоном, Аристотелем, Гіппократом та іншими авторитетами — шинкарі, студенти, пияки, селяни, кухарі, тілесні жарти. Роман Рабле "Гаргантюа і Пантагрюель" - один із фундаментальних текстів європейського гуманізму.

Книга у Рабле має цивілізаційну функцію, яка дозволяє культурі не починати щоразу з нуля. Книга у Рабле — це місце, де зберігається досвід минулого; місце зустрічі поколінь; місце зустрічі різних культур; місце діалогу живих і мертвих авторів. І саме тому Рабле постійно вводить у свій текст інші книги. Його роман щільно заповнений чужими голосами: античних авторів, богословів, філософів, істориків, правників, легендами, прислів'ями. "Гаргантюа і Пантагрюель" — це роман, який читає інші книги, роман - бібліотека.

Дуже важливою є теза про пам'ять як боротьбу проти забуття. Це були часи, коли друкарство радикально змінювало людську пам'ять. До цього величезний масив культури існував через: усну передачу; рукопис; церковну традицію; пам'ять учених; бібліотеки. А тепер книга може бути надрукована, багаторазово відтворена, поширена і прочитана невідомою кількістю людей. Тому книга стає новою технологією культурної пам'яті. І Рабле дуже добре відчував цю зміну.Не випадково його роман постійно говорить про читання, писання, книги, авторитети, пам'ять і передачу знань.Відомий канадський культуролог Герберт Маршалл МакЛюен характеризував роман Рабле як "твір,що ґрунтується на друці та уособлює культуру майбутнього"[2, с.198].

Книга має зберігати пам'ять, але не повинна перетворювати пам'ять на догму,тобто пам'ятати не означає механічно повторювати. У Рабле бібліотека — це простір пам'яті, але світ також є бібліотекою. Книга зберігає голос минулого, а людина повинна прочитати цей голос так, щоб самій стати носієм пам'яті для наступного покоління. Роман про Гаргантюа і Пантагрюеля - це роман не про королів -велетнів. Це роман про те, як одна цивілізація передає іншій свою пам'ять через книги.

У книзі "Гаргантюа", коли Гаргантюа дізнається про війну з Пікрохолом, він не просто реагує на військову ситуацію. Через його реакцію Рабле фактично ставить питання про

пам'ять людства щодо війн. І тут можна дуже цікаво зіставити книжкове знання про війну з реальним досвідом війни. Бо людство вже знає, що таке війна. Воно має історію, хроніки, античні приклади, військові трактати. Але знання про попередні війни чомусь не гарантує, що люди не почнуть нові війни. Людина може мати книжкову пам'ять про минуле і не мати пам'яті досвіду.

Рабле не просто зберігає пам'ять книги, він випробовує її сучасним досвідом. Тоді проблема виникнення війн стає центральним прикладом. Роман Рабле створює енциклопедичний текст як простір пам'яті, а війна у романі Рабле постає як випробування культурної пам'яті: людство знає історію війн, але продовжує воювати. Роман зберігає те, що людство знало, те, що людство пережило; те, що людство пам'ятає; і те, що воно, на жаль, може знову забути.

В епізоді з Пікрохолем (розділ XXXIII " Як Пикрохолові напутники необачними порадами наразили царя на велику небезпеку" [1,с.121]) Рабле буквально влаштовує діалог між книжковою пам’яттю та сучасною йому політичною реальністю. У "війні Пікрохола" Рабле активізує книжкову пам’ять античної історії, біблійно-християнської етики та гуманістичної антивоєнної думки. Однак ці авторитетні культурні моделі не просто цитуються, вони пародійно переосмислюються. Образ Пікрохола постає як карнавальна деградація античного завойовника, а його "велика війна" народжується з мізерного побутового конфлікту. Так книжкова пам’ять допомагає Рабле викрити універсальний механізм війни, а саме: дрібний привід, честолюбство правителя, лестощі радників короля.. Врешті фантазія про велич перетворюється на катастрофу. Пікрохол не просто забуває книжкові уроки історії, він хибно їх пам’ятає. Він засвоїв із культурної пам’яті модель слави завойовника, "нового Олександра Македонського" [1, с.123], але не засвоїв уроків про ціну війни, гіркоту поразки, долю того, хто війну програв. Тобто Рабле показує не відсутність пам’яті, а небезпечну вибіркову пам’ять.

Війна Пікрохола прочитується на тлі постатей античних завойовників і великих воєн минулого. Сам механізм її виникнення - дрібний конфлікт, роздутий до масштабів державної агресії, - полемічно співвідноситься з античною історіографією, де війни пояснювалися честолюбством, жагою влади й прагненням до експансії. Плутархівська традиція прочитується як пам’ять про Олександра Македонського та інших завойовників. Особливо важлива тут мрія Пікрохола про світове панування. Його фантастичні плани завоювання сусідніх земель, а потім - майже всього світу є пародійним відлунням античної легенди про великих завойвників. Але Рабле перевертає героїчну модель: перед нами не Олександр, а комічний псевдо-Олександр, чия всесвітня експансія виростає… з конфлікту через коржі з виноградом.

Отже, Рабле показав, що небезпечною є не лише втрата пам’яті, а й пам’ять вибіркова — пам’ять, яка зберігає одне й замовчує інше. Пікрохол пам’ятає славу завойовників, але забуває ціну війни, пам’ятає образ Олександра Македонського, але не пам’ятає історію його поразок і людських втрат. Така пам’ять є неповною, а тому легко перетворюється на пам’ять-неправду: минуле, позбавлене власного складного досвіду, стає міфом, який виправдовує насильство в сьогоденні. Саме тому роман Рабле звучить і сьогодні: культурна пам’ять має не просто зберігати минуле, а зберігати його цілісність — інакше забуте минуле неодмінно може повернутися.

Література

1. Рабле Франсуа Гаргантюа і Пантагрюель Франсуа Рабле. Ґарґантюа та Пантаґрюель. Переклад зі старофранцузької Анатоля Перепаді. Львів: «Кальварія», 2004. - с.539.

2. Мак - Люен Маршалл Галактика Гутенберга. Становлення людини доби друкованої книги. Видання третє. Київ: Ніка - Центр. 2011. - с.394.

3. Зарубіжна література ранніх епох. Античність. Середні віки. Відродження. Київ: Вища шкода.1994. - с.406.